

OZSVÁRI ROZÁLIA

A szülés és születés körüli veszteség megjelenése a művészetben

Összefoglalás ♦ A művészet feladata, hogy képessé tegye az embert a látható horizonton túli létezés megtapasztalására, az igazság és a valóság határainak kiterjesztésére és kifejezze mindazt, mely az emberi lélek legbensőbb, és leginkább megfejtésre vágyó tereiben lakozik. Ezáltal válhat eszközzé és segítővé a gyász folyamatában, hiszen ott is képes vigaszt nyújtani, ahol a tudománynak, filozófiának már nincsenek eszközei. A perinatális halál, a szülés és születés körüli veszteség az emberi elme számára felfoghatatlan tragédia, mely mélységéből fakadóan több alkotót is megihletett. Írásomban ezek közül Radnóti Miklós irodalmi-, Mundruczó Kornél filmművészeti-, valamint Thorma János képzőművészeti alkotását mutatom be, a perinatális gyász folyamatát meghatározó négy tényező alapján. Célom mindezzel, hogy a megélés, a megtapasztalás és a földi létből való kitekintés valóban eszközzé válhasson sebeink gyógyulásában.

Kulcsszavak: művészet, perinatális gyász, irodalom, film, festmény, veszteség

The representation of loss around childbirth and birth in the arts

Summary ♦ The purpose of art is to make humans capable of experiencing the existence beyond the horizon and to expand truth and reality. To express all that is hiding in the deepest and most mysterious layers of the human soul. Thus art can become a means and support through the paths of grief, due to its ability to offer comfort where science and philosophy fail. Perinatal death is the unthinkable tragedy, whose depth inspired a lot of artists. This essay portrays pieces of literature by Miklós Radnóti, cinematic arts by Kornél Mundruczó and fine arts by János Thorma, through the four determinant aspects of perinatal grief. My aim is to embrace the healing of our wounds by experiencing, sensing and observing the transcendent.

Keywords: art, perinatal death, literature, cinematic art, painting, loss

Esszémben irodalmi, film-, valamint képzőművészeti alkotásokon keresztül szeretném valamelyest közelebb hozni, a társadalmunkban olyannyira elidegenített, tabunak számító témát, a perinatális gyász folyamatát. Ez egy rendkívül fontos területe a tanatológiának, „hiszen társadalmunkban él egy téves nézet, miszerint az elvesztett magzat vagy újszülött nem volt igazi gyermek, így nem is kell meggyászolni” (Kovácsné Török Zs., 2000: 22.o.). A magzati vagy újszülöttkorban bekövetkező halálesetekre úgy tekint korunk nyugati társadalma, mint egy tünetileg gyorsan és egyszerűen kezelhető betegségre, amelyen egyszerűen túl is léphetünk, amely után mintha nem lenne valós ok a szomorúságra. Ezáltal az elnyomott érzések meggátolhatják a tragédia valódi lezárását, a feldolgozást és a mindezekből fakadó igazi épülést, fejlődést. A tragédiát elszenvedő szülő pedig talán csak sok-sok évvel később döbbenhet rá, mi is vezette életét a magány, a szomorúság ösvényei felé. A gyászolóknak támogatásra, őszinte kommunikációra és meghallgatásra lenne szükségük, hogy kifejezhessék fájdalmukat, megoszthassák az űrt, mely lelkükben maradt. Ezért lenne kiemelkedően fontos, hogy merjünk kérdezni, merjünk segíteni, nem pedig várni, hogy majd kérik ezt tőlünk. És talán a legfontosabb, hogy minden élethelyzetünkben vállaljuk fel fájdalmainkat önmagunk és mások előtt., mert ahogy Radnóti Miklós írja: „A bánat így emel fel égre mégis”. (Radnóti Miklós: Ha rámfigyelsz...,1942)

Kovácsné Török Zsuzsa Kharónban megjelent tanulmányában (2000) kutatásokra hivatkozva kifejti a perinatális gyászt meghatározó négy tényezőt: 1. *A halál körülményei*, 2. *Kapcsolat a halottal*, 3. *A gyászoló személyisége*, 4. *A szociális támaszrendszer*. Ezen négy tényező alapján szeretném bemutatni a művészet egyes ágazataiból kiragadott alkotásokat. Célom, hogy a művészet kifejezőképességét, spiritualitását és igazságkeresését használjam fel segítségül ennek a végtelenül nehéz, és kettős témakörnek megértéséhez, melyben az élet és a halál találkozik egymással. Természetesen megérteni sosem tudjuk, de ha csak egy cseppnyivel is közelebb kerülhetünk igazságához, azáltal talán a létezés értelmének igazságához is közelebb juthatunk.

Radnóti Miklós: Huszonnyolc év

A magyar irodalomtörténet ezen témakörben egyik méltán legismertebb alkotása Radnóti Miklós: Huszonnyolc év című, mélységesen megrázó költeménye, amely 1938-ban jelent meg. Nem is igazán választhattam volna mást, hisz mind a *Misztrál együttes* zenés feldolgozása, mind maga a lírai költemény igen közel áll a szívemhez. Valós, fájó és az élet maga. És ebben kintől eltorzult ordításban mégis megfogalmazódik a remény. Valamiféle hit, hogy akire az

égből vigyáznak, annak van útja, van célja, és nem csupán hiábavalóság.

1. A halál körülményei

Radnóti Miklós egész életét meghatározták születésének körülményei. Két halál közé szorulva nőtt fel, amelyet vele csupán a tízes évei elején tudatosítottak. Születését édesanyjának, valamint ikertestvérének halála kísérte, és a tény, hogy születése életáldozattal járt, hatalmas identitásbeli válságot okozott a személyiségében, amely épp megszilárdulóban volt. A haláltudat így egészen kamaszkorától kezdve áthatotta gondolkodását.

2. Kapcsolat a halottal

Radnóti csupán tizenévesen tudta meg édesanyjának, valamint ikertestvérének halálát. Mindaddig békés családi körben nőtt fel, édesapjának második feleségét tekintette szülőjének, féltestvérét pedig édestestvérének. Édesapja halálakor vált számára világossá a személyes tragédiája. Ekkor tizenkét éves volt. Ez a késleltetett lelepleződés teljesen átformálta önmagához és a világhoz való viszonyulását. Valójában csupán ekkor indulhatott meg számára a tragédia feldolgozása, a múlttal való kapcsolódásának feltárása. Az *Ikrek* havában fogalmazza meg ennek a nemlétező kapcsolatnak hiányát, majd a *Huszonnyolc év* című versében néz szembe ezzel a döbbenettel.. „mögötte két halott”.

3. A gyászoló személyisége

Radnóti életműve a fájdalmakon és nehézségeken túlmutató élet kirobbanó szeretetét hirdette. „*A kor iszonyú szorítása, amely annyi tehetséget összetört, belőle erőinek hallatlan koncentrálását váltotta ki.*” (Imre K. 1966). Ő maga igazán küzdött és dolgozott mindazon, amit múltja, korának embertelensége révén megtapasztalt. Így képes volt a sebeiből gyógyulást fakasztani a világ számára. Talán kijelenthetem, hogy benne megvalósult az, amiről Elizabeth Kübler-Ross ír: „...*bárcsak megértenék az emberek, hogy semmi sem negatív, ami velünk történik. A sorscsapások, a szenvedések, még a legnagyobb veszteségek is, amiket átélünk, mind-mind ajándék. A sorscsapások egytől egyig alkalmak a lelki gyarapodásra.*” (Idézi Singer, 2009: 71.o.).

4. A szociális támaszrendszer

Radnóti édesapja halála után gyámjához került, aki tisztességgel gondoskodott róla, ám az előtte megszokott bensőséges családi légkör többé már nem nyújthatott menedéket az épp legkiszolgáltatottabb, legérzékenyebb korban lévő fiúnak. Így egyedül kellett megküzdenie a múltból épp felszakadt, valamint az ekkor bekövetkezett veszteségekkel. Ez a hatalmas teher pedig elkísérte őt egészen a végzetig.

Mundruczó Kornél: Pieces of a Woman

A perinatális gyász feldolgozásával foglalkozó filmművészeti alkotásnak Mundruczó Kornél: Pieces of a Woman című rendezését választottam, mely minden bizonnyal életem egyik legmaradandóbb filmes élménye. A film a maga valóságában mutatja be a tragédiát, a fájdalmat, amely képes szétdúlni a körülötte lévő kapcsolatokat, és amely rámutat korunk hatalmas szabadságeszményéből fakadó, olykor kibírhatatlan bizonytalanságra. A borzalmas helyzetben az olyannyira várt gyermek halálát követően mindenki menekülni próbál. Eltűnni önmaga, a helyzet, a világ, de legfőképpen a valóság elől. Az egymásba kapaszkodás, az őszinte gyász megélése helyett a bezárkózás, tagadás súlya terheli tovább a drámai helyzetet. Úgy vélem, mindezek oka korunk individualista, önmegvalósító és a hagyományokat oly nagyban elutasító felfogása. Így talán pont életünk fájdalmas pontjain tapasztaljuk meg, hogy nincs útmutatás, nincs egy séma, szimbólum, melyet követve túljuthatunk a nehézségeken, és amely segítségével megélhetjük létezésünket a maga teljességében.

1. A halál körülményei

A történet főszereplői, Martha és Sean első gyermeküket várják és közösen az otthonszülés mellett döntenek. Maga a film ezzel a szülésjelenettel kezdődik, amely meglepő egyszerűséggel és természetességgel mutatja be ezt a sokak számára olykor rémisztő élethelyzetet. A mondhatni idillien kezdődő szülés, amely az otthonos környezetben, a jelenlévő apa támogatásával, egy képzett baba segítségével zajlik, a csecsemő megszületése utáni percekben sorscapássá változik. A baba nem tudja megmenteni a gyermek életét. A mentőket – akiktől erősen idegenkedik Martha – későn hívják, a gyermeket nem lehet megmenteni.

2. Kapcsolat a halottal

„Fontos szerepet játszik a narcisztikus veszteség feldolgozásában a halottal való találkozás, a végső búcsú. Bár az azonnali reakciókat fokozza, hosszú távon mégis kedvező pszichológiai hatású és elengedhetetlen a gyász elindulásához” (Kovácsné, Szeverényi, 1988)

Martha a hirtelen bekövetkezett halált követően szinte alig emlékszik gyermekére. Valójában nem is akar emlékezni a csecsemő valós létezésére. A gyermek testét a tudománynak ajánlja fel, így temetésre sem kerül sor. Csupán a film egyik zárójelenetében döbben rá, hogy mindeddig úgy gyászolta gyermekét, mint aki nem is létezett. Megakadt gyászfolyamatában egy – a születés utáni első pillanatokot megörökítő – fénykép előhívása jelent számára áttörést, ekkor szakad át a tagadás gátja. Ezen a ponton képes gyermeke rövidke életének értelmet találni, majd elfogadni mindazt, ami megtörtént.

3. A gyászoló személyisége

A film igen erőteljes ellentétek révén mutat rá a gyász folyamatának személyenként különböző folyamataira. Mindez függhet a gyászoló személyiségétől, társadalmi, spirituális, de talán még vagyoni helyzetétől is. Martha a munkába temetkezik, igyekszik mindent eltüntetni maga körül, ami a halott gyerekére emlékezteti; önmagába zárkózik, képtelen bármiféle érzelmi kapcsolatra, érzelmeinek megosztására. Sean szenved, felelősöket keres, és mivel érzelmi megnyilvánulásaival zárt kapukra talál, magába temetkezve újból előtörő függőségeiben próbál nyugalomra lelni. Martha egy rendkívül „modern nő”, annak minden előnyével és hátrányával, magabiztosságával és kontrolljával. Sean főként társadalmi helyzetéből fakadóan (alacsony iskolázottságát, vidéki származását többször kifejezésre juttatják) inkább mondható konzervatívabb, ahogy ő maga is mondja „faragatlan” személynek, aki könnyen a szenvedélyei csapdájába zuhan.

4. A szociális támaszrendszer:

A gyermek halálát követően minden eddig is létező, ám jól palástolt ellentét, konfliktus kiélesedik. A pusztító fájdalom romjain csupán a megcsalás, a mérgező anya-lánya kapcsolat, a visszatérő alkoholizmus, a vádaskodás és a menekülés marad. A támaszrendszer teljesen szétbomlik: mindaz, ami a biztonságot jelenthetné, eltűnik. Kétségbeesetten próbálja mindenki egyedül feldolgozni azt, ami valójában az ő közös tragédiájuk.

Thorma János: A szenvedők

Thorma János: *A szenvedők* című alkotása (1892) nem kifejezetten a perinatális gyászt feldolgozó képzőművészeti remekmű, azonban a halál és az élet egymásba fonódó, ám mégis ambivalens motívumát szavakkal nem kifejezhető módon képes számunkra megjeleníteni. A kép „...a gyász témáját a szereplők lelkiállapotán keresztül, mély szociális érzékenységgel, a

különböző társadalmi rétegek együttérző ábrázolásával értelmezi” (Magyar Nemzeti Galéria honlapja).

A gyászoló – egy előkelő hölgy, akit férje kísért szintén gyászruhában – szeretettel fordul oda a koldusnő egészséges gyermekéhez. Ebben az odafordulásban pedig benne van mindaz a fájdalom és égető hiány, amely a gyermekét elvesztő, a maga valójában senki más által meg nem értett anyai szívben rejlik. A képen látható találkozásban nem csupán egy gyászoló asszony találkozik gyermeke emlékével. Itt találkozik az élet és a halál, a gazdagság és a nyomor, a kiváltság és az egyenlőség, de legfőképpen egymásra talál a fájdalom a fájdalommal.

A továbbiakban saját impresszióim alapján szeretném bemutatni *A szenvedők* mélyében rejtőző belső folyamatokat.

1. A halál körülményei

Az anya halott csecsemőt szült. A hosszas várakozás, amely megelőzte a gyermek születését, telve volt reménnyel, de telve aggodalommal is, hisz mindeddig úgy vélték, számukra a gyermekáldás nem lehetséges. Az asszony rengeteget imádkozott, úgy érezte ő maga válik értéktelenné azáltal, ha nem képes utódot szülni szeretett férjének. Ez a lelki teher rendkívül legyengítette, így mind testileg, mind pszichésen a betegségek áldozatává vált. Azonban a várakozás és reménykedés kilenc hónapjában egészen megerősödött, kivirult; úgy érezte újból értelmet nyert létezése, férje számára képes jó feleségként helytállni. A bekövetkező tragédia teljesen összetörte. A gyermek holtan született, a hosszas vajúdas után egy élettelen kis lényt hozott világra. Ebből a csapásból már sosem volt képes felépülni.

2. Kapcsolat a halottal

Gyermekeit életcéljának, utolsó menedékének tekintette az anya. Amikor kezében tartotta a halott gyermeket, a szülés fájdalmától eltorzult elmével nem volt képes ránézni erre a kis teremtményre. Később gyermekét kicsiny, arctalan angyalként képzelte el, aki ragyog, de nincs tekintete.

3. A gyászoló személyisége, 4. A szociális támaszrendszer

Az asszony a sok reménykedéstől, várakozástól teljesen összetört. Mindezt pedig képtelen volt kimutatni. Férje szerette és tisztelte őt, ám komoly, rideg ember volt. Sosem beszélt neki lelkéről, mások fájdalmait pedig teljesen közönyös arccal hallgatta. Így az asszony senkinek sem tudott őszintén beszélni szomorúságáról. Erősnek kellett lenni és szépnek. Ez volt az elvárás. Ő pedig igyekezett helytállni.

Ezzel kapcsolatban idézném egy édesanya őszinte és megrázó, ám e földi életen túlmutató szavait:

„Mélységes az űr, ami bennem keletkezett, és nem sok értelme van bárminek is a kislányomon és a férjemen kívül. Teljesen elképzelhetetlennek látom, hogy folytassam az eddigi életet. Kisbabámmal mintha a jövőmet veszítettem volna el. Ugyanakkor bennem van egy nagy hála, és öröm is azért az ajándékért, amit ez a csöpp kisfiúcska adott nekem. Eljött hozzám egy röpké pillanatra, mintha csak az ajándékot akarta volna elhozni nekem, majd tovalibbent átutazó lelke, mint egy könnyű pillangó. Ott a kórházban, amikor nehéz vajúdásom közben mellettem világra jött egy új élet, az ő sírása lopta lelkembe azt a felismerést, hogy az életet és a halált csak egy vékonyka, gyenge szál választja el, és mintha egy pillanatra megismerhettem volna a mindenség titkát. Nehéz ezt szavakban kifejezni, érzések voltak ezek, megfoghatatlanok, gyönyörűségesek. Miközben mellettem felsírt az Élet, az én magzatom örökre elcsendesedett. Az Élet hangjai mellett világra segitettem őt, de nem az életnek, hanem a Halálnak adva őt, és ez a kettő, így, egymás mellett térben és időben, képes volt megmutatni nekem valami csodát.” (Singer, 2009: 70.o.)

„A tragédia kitágítja a látóhatárunk kereteit, spirituális kérdések izgatják őket, megkérdőjelezi egész addigi hitrendszerüket és kutatnak az új után” – írja Singer a gyászoló szülőkről (2009:58.o.). És ez az, ami, ha vigaszt nem is, de talán jövőt és reményt adhat a magzati vagy csecsemőkorban gyermeküket elvesztő szülők számára. A tragédia rettenete megmarad, ám ebből a fájdalomból érés, bölcsülés származhat, amely által képesek lesznek továbblépni az élet néha iszonytatóan nehéz, de mégis valahol csodaszép ösvényein. Azokon az ösvényeken, ahol oly sokszor a tudomány már nem képes eligazodni, azonban a művészet és a hit igazsága irányt és megértést jelenthet mindannyiunk számára.

IRODALOM

KIPKE T. (2009): Két halál között... *Új ember* 2009 06 21.

KOVÁCSNÉ TÖRÖK ZS., SZEVEÉNYI PÉTER (1998): A vetélés és a szülés körüli gyermekelvesztés a pszichológus szemével. Kharón Thanatológiai Szemle, 1998 tavasz

KOVÁCSNÉ TÖRÖK ZS. (2000): Pszichoterápiás segítségnyújtás a perinatális gyermekvesztés után. Kharón Thanatológiai Szemle, 2000 4(3), 22-27.

SINGER M. (2005): Asszonyok álmában síró babák. Interjúk magzatukat, babájukat elvesztett szülőkkel. Kharón Thanatológiai Szemle, 2005 9(3-4), 41-80.

SINGER M. (2009): Jöttem is meg nem is, hoztam is meg nem is. *Kharón Thanatológiai Szemle*, 2009 2, 56-72.

Internetes források

GYENGE ZSOLT (2021): Mi marad a pusztító fájdalom romjain. <https://revizoronline.com>.
Elérés: 2022. december 5.

JÓNÁS ÁGNES (2021): Mindenkinek joga van úgy gyászolni, ahogy akar - kritika a *Pieces of a Woman* című filmről. <https://kortarsonline.hu>. Elérés: 2022. december 1.

KRASZNAI RÉKA: A szenvedők, Thorma János. <https://mng.hu>. Elérés: 2022. december 5.

Ozsvári Rozália Beáta
gyógytornász hallgató
Simmelweis Egyetem
Egészségtudományi Kar
Gyógytornász szak
rozalia2000@gmail.com